

*До разової спеціалізованої
вченої ради ID 12255
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, доцента, провідного наукового співробітника
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
Перепелиці Сергія Івановича**

на дисертацію Чалого Богдана Юрійовича за темою:

**«Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних
правопорушень, пов'язаних із рейдерством», подану на здобуття освітньо-
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність обраної теми дисертації. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України відбулося суттєве ускладнення криміногенної ситуації, зростання кількості корисливо-насильницьких і майнових злочинів, зокрема – й у сфері господарських правовідносин. Війна посилила чинники правової невизначеності, знизила ефективність контролю з боку державних інституцій та створила додаткові можливості для недобросовісних суб'єктів, які вдаються до рейдерських дій. У цих умовах особливої актуальності набуває питання ефективного застосування механізмів виявлення, розслідування та доказування таких злочинів, зокрема, із залученням спеціальних знань як одного з інструментів підвищення обґрунтованості й ефективності кримінального переслідування.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертації вперше проведено комплексне дослідження теоретико-правових і праксеологічних засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. За результатами проведених наукових пошуків сформульовано низку концептуальних і науково обґрунтованих положень, серед яких:

уперше:

– обґрунтовано цілісну криміналістичну модель використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством;

– доведено, що ядро доказування у провадженнях щодо реєстраційного рейдерства становить «експертна тріада» (судово-економічна експертиза, судово-почеркознавча експертиза та технічна експертиза документів), сукупне застосування якої забезпечує встановлення економічного змісту змін у

правах/активах, персоніфікацію виконавця рукописних реквізитів і визначення технології фальсифікації документів;

– визначено системоутворююче значення судової експертизи у кримінальних провадженнях щодо рейдерства та обґрунтовано концепцію триєдиного експертного забезпечення (економічного, почеркознавчого та технічного документознавчого напрямку) як найбільш результативної моделі встановлення фактичних обставин у справах цієї категорії;

– доведено можливість розгляду зразків почерку як матеріальних об'єктів дослідження та обґрунтовано допустимість їх використання поза межами заборони самообмови, що формує підґрунтя для подолання протидії доказуванню у рейдерських провадженнях;

– визначено особливості формування наукової доктрини застосування спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, із виокремленням етапів її становлення та еволюції;

– надано характеристику сучасним підходам до розуміння ролі АРМА у рейдерських провадженнях: консультативний потенціал агентства обґрунтовано як інструмент збереження економічної цінності активів і протидії їх втраті, що доповнює доказування управлінсько-економічною складовою, зокрема у транскордонних схемах;

удосконалено:

– розуміння механізму рейдерства як цілісної, ієрархічно впорядкованої системи взаємопов'язаних криміналістично значущих елементів злочинної діяльності та чинників об'єктивної дійсності; конкретизовано його структурні компоненти й обґрунтовано, що пізнання такого механізму у правозастосовній діяльності забезпечується інтегрованим застосуванням спеціальних знань різних галузей;

– класифікацію форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо рейдерства з урахуванням співвідношення процесуальних і непроцесуальних форм, їх доказового потенціалу та функціонального призначення;

– наукові положення щодо організаційних і тактичних засад залучення спеціаліста на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством;

– підходи до техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій у провадженнях досліджуваної категорії, з акцентом на забезпечення якості первинної фіксації доказової інформації та збереження цифрових слідів;

– методичні рекомендації щодо підготовки та призначення судових експертів у справах про рейдерство з метою підвищення узгодженості експертних досліджень, репрезентативності об'єктів і категоричності експертних висновків;

– форми процесуальної взаємодії слідчого (детектива) і спеціаліста шляхом чіткого розмежування їх функцій: слідчий здійснює процесуальне

керівництво, спеціаліст забезпечує науково-технічну та методичну складову, а результативність огляду документів і цифрових носіїв залежить від їх узгодженої взаємодії;

– підхід до організації експертного забезпечення у справах про рейдерство шляхом розроблення алгоритму підготовки до призначення експертиз (визначення тактичної мети, добір об'єктів і порівняльних матеріалів, формулювання чітких запитань без підміни правової оцінки, узгодження періодів/вихідних даних між експертизами, перевірка методичної обґрунтованості);

– ідею оцінювання ревізій/аудитів у рейдерських справах: обґрунтовано, що їх результати слід розглядати як економічну модель події, а не як самодостатній доказ, і що вони підлягають процесуальній перевірці та підтвердженню іншими джерелами доказів.

дістали подальшого розвитку:

– ідея криміналізації рейдерства як інструменту протидії цьому суспільно небезпечному явищу й усунення причин і умов, що сприяють реалізації відповідних кримінально-протиправних дій;

– підхід щодо механізму рейдерських посягань як логічно вибудованої системи підготовки, вчинення та приховування злочину, яка охоплює підроблення документів, удавані/нікчемні правочини, незаконні реєстраційні дії, втручання в державні електронні реєстри та легалізацію активів;

– наукові уявлення про необхідність системного залучення економічних, криміналістичних і техніко-юридичних знань із уточненням ролі консультації спеціаліста як проміжної ланки між отриманням орієнтуючої інформації та формуванням процесуальних джерел доказів; показано, що вона визначає якість доказування через урахування слідчої ситуації, особливостей слідчої (розшукової) дії, вибору об'єкта вилучення, способів фіксації/збереження та формулювання завдань експертизи;

– положення щодо використання непроцесуальних форм спеціальних знань (ревізій, перевірок, аналітичних досліджень) як інструментів інтелектуального забезпечення доказування, що потребують подальшої процесуальної легалізації;

– підхід до розуміння судових експертиз у справах про рейдерство не лише як засобу ретроспективного встановлення фактів, а й як інструменту виявлення типових вразливостей корпоративного управління та фінансового контролю з превентивною метою;

– криміналістичні рекомендації щодо необхідності раннього залучення спеціалістів з документознавства, почеркознавства, економіки/аудиту, землевпорядкування та у сфері комп'ютерних технологій;

– теоретичні положення щодо забезпечення процесуальної стійкості доказів в умовах цифровізації кримінального провадження та зростання протидії доказуванню з боку організованих груп;

– підходи до «цифрової гігієни» як елементу тактики доказування: доведено, що ключові процесуальні ризики зумовлені помилками первинної фіксації, втратою метаданих, порушенням цілісності носіїв і ланцюга збереження; у зв'язку з цим консультації ІТ-спеціалістів обґрунтовано як обов'язковий елемент роботи з цифровими слідами та реєстрами;

– підходи до інтеграції непроцесуальних форм спеціальних знань у доказування: ревізійно-аудиторські процедури, перевірки за обліками, попередній аналіз і консультації обґрунтовано як інтелектуальне забезпечення формування версій, визначення «точок вилучення» доказів і оптимізації часу за умови подальшої процесуальної легалізації результатів.

Отже, зазначені вище й інші положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертації Чалого Богдана Юрійовича, свідчать про належний рівень новизни цієї наукової роботи.

Наукову обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджено відповідністю змісту роботи поставленій меті. Здобувач цілком слушно визначив об'єкт, предмет, завдання та методологію дослідження. Ним проаналізовано суттєвий масив наукових праць вітчизняних та іноземних науковців і практиків у досліджуваній галузі (філософія, логіка, криміналістика, кримінальний процес, судова експертологія тощо). Ретельно досліджено законодавство України й іноземних країн (як закони, так і підзаконні нормативно-правові акти), що дало змогу запропонувати відповідні зміни.

Результати узагальнення згрупованих матеріалів судових рішень, оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, а саме 238 вироків, ухвалених за ст.ст. 115, 187, 189, 191, 205-1, 206, 206-2, 218-1, 219, 231, 355-358, 361, 362, 364-366 КК України, статистичні й аналітичні дані органів досудового розслідування, прокуратури, судів, експертних установ – складають надійність емпіричної бази дисертації Чалого Богдана Юрійовича, забезпечуючи достовірність отриманих результатів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом, оформлення також складають позитивне враження. За змістом і структурою дисертація логічно й послідовно містить вступ, три розділи, що об'єднують десять підрозділів, висновки, перелік використаних джерел (201 найменування) і додатки. Стиль дисертаційної роботи – науковий, із застосуванням правил сучасного українського правопису.

У розділі 1 «Загальні питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством» опрацьовано та розкрито сучасне розуміння явища рейдерства, історико-теоретичні передумови і сучасні наукові концепції застосування спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, визначено поняття, сутність і форми спеціальних знань, що є типовими до застосування під час розслідування, а також правові й організаційні засади їх реалізації на стадії досудового розслідування.

Наголошено, що механізм учинення рейдерських посягань формується як результат взаємодії низки елементів, серед яких: обстановка вчинення злочину (місце, час, соціально-економічний контекст), предмет посягання (корпоративні права, майно, активи), особа злочинця (її соціально-демографічні, професійні, кримінологічні і криміналістично значущі характеристики), засоби вчинення правопорушення (знаряддя, технічні інструменти, цифрові ресурси), сліди (як матеріальні, так і ідеальні відображення протиправної діяльності, а також цифрові сліди), поведінка потерпілих і третіх осіб (що може мати як сприяюче, так і стримуюче значення), а також причинно-наслідкові зв'язки між діями правопорушника та настанням злочинного результату. Саме останній елемент – кореляція між умислом, діями та результатом, дозволяє ефективно відтворити повну логічну картину злочинної діяльності та виявити її приховані аспекти.

У розділі 2 «Окремі форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством» досліджено можливості консультативної допомоги спеціалістів, окреслено перспективи вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, а також можливості реалізації непроцесуальних форм спеціальних знань під час розслідування.

Обґрунтовано, що розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень має виразно міждисциплінарний характер і потребує системного залучення спеціальних знань на ранніх етапах досудового розслідування, з урахуванням документально-цифрової природи рейдерського механізму. Встановлено, що консультативна допомога спеціаліста посідає ключове місце серед форм використання спеціальних знань і має орієнтуючий характер: вона не замінює судової експертизи та, за реалізації поза межами слідчої (розшукової) дії, не є самостійним джерелом доказів, однак визначально впливає на якість процесуальних, тактичних і організаційних рішень сторони обвинувачення. Доведено, що вибір процесуальної, непроцесуальної чи змішаної форми залучення спеціальних знань зумовлюється метою їх застосування, доказовим потенціалом очікуваного результату, процесуальним статусом суб'єкта та конкретною слідчою ситуацією.

Узагальнено підходи до використання непроцесуальних форм спеціальних знань, зокрема ревізій і перевірок, які розглядаються як інструмент інтелектуального забезпечення доказування та економічного моделювання події, що потребує подальшого процесуального підтвердження. Запропоновано концептуальну модель інтеграції спеціальних знань у кримінальне провадження, спрямовану на підвищення узгодженості слідчих дій, експертних досліджень і судової оцінки доказів.

У розділі 3 «Залучення експерта до розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством» розкрито питання призначення судово-медичних, криміналістичних, економічних та інших експертиз.

Аргументовано, що судові експертизи у кримінальних провадженнях щодо рейдерства відіграють системоутворюючу роль, оскільки забезпечують встановлення фактичних обставин, які не можуть бути достовірно з'ясовані без застосування спеціальних знань. Саме експертні висновки дозволяють відтворити механізм рейдерського посягання, перевірити автентичність документів, оцінити економічні наслідки протиправних дій та встановити причинно-наслідкові зв'язки між діями осіб і заподіяною шкодою.

Установлено, що ефективність експертного забезпечення істотно залежить від узгодженості призначення експертиз, належної якості об'єктів дослідження та коректної підготовки матеріалів. Негативний вплив на доказовий потенціал мають фрагментарне використання експертних досліджень і подання копій документів, що знижує можливості встановлення способів фальсифікації та обмежує категоричність висновків. Поглиблено підхід, відповідно до якого експертизи у справах про рейдерство виконують не лише ретроспективну, а й превентивну функцію, дозволяючи виявляти типові вразливості корпоративного управління та фінансового контролю. Наголошено, що розслідування рейдерських кримінальних правопорушень потребує системного експертного забезпечення, орієнтованого на документально-цифрову природу посягань і доповненого комп'ютерно-технічними та іншими спеціальними дослідженнями.

Отже, наведені положення засвідчують, що поставлена дисертантом мета досягнута, завдання вирішені, основні результати – представлено в розгорнутих та аргументованих висновках. У свою чергу, це підтверджує завершеність, актуальність і самостійність дисертаційного дослідження Чалого Богдана Юрійовича, успішне розв'язання ним важливої наукової проблеми.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих з теми дисертації, підтверджено достатністю їх відображення у фахових наукових виданнях України. Зміст і характер публікацій відповідають вимогам МОН України. До того ж, Богдан Юрійович Чалий має достатній рівень апробації результатів дисертації, про що свідчить кількість виступів із доповідями на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах. Загалом, основні результати дисертаційного дослідження викладено у 3 наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, а також 3 тезах доповідей.

Відсутність порушення академічної доброчесності підтверджено результатами аналізу дисертаційного дослідження Богдана Юрійовича Чалого, який чітко окреслив коло власних досліджень, а під час використання в роботі наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, зробив відповідні посилання. Не вбачаю також реального або потенційного конфлікту інтересів щодо здобувача, його наукового керівника та інших членів разової ради.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що їх можна використовувати в науково-дослідній роботі, законотворчій діяльності, правозастосуванні й освітньому процесі, що підтверджено відповідними актами впровадження.

Зазначене вище є підставою для позитивної оцінки дисертації Чалого Богдана Юрійовича «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством» як самостійного наукового дослідження з актуальної і важливої для науки криміналістики проблеми. Дисертація відображає всі основні положення та висновки проведеного дослідження, є граматично витриманою та логічно структурованою науковою працею.

Дискусійні положення та зауваження. На підставі текстуального аналізу положень дисертації Богдана Юрійовича Чалого, виявлено окремі положення, котрі потребують додаткового пояснення через певну дискусійність. Серед них, зокрема, такі:

1. Автором ґрунтовно розкрито міждисциплінарну природу рейдерства та його складний криміногенний механізм, однак, на нашу думку, поглиблення аналізу співвідношення рейдерських посягань із суміжними складами кримінальних правопорушень (службових, корупційних, проти власності) дозволило б ще чіткіше окреслити специфіку доказування у цій категорії справ і, відповідно, особливості використання спеціальних знань.

2. У дисертаційному дослідженні здобувачем ґрунтовно опрацьовано питання участі спеціалістів під час проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд, допит, отримання зразків для проведення судових експертиз, що є обґрунтованим з огляду на документально-цифрову природу рейдерських посягань. Водночас, на нашу думку, доцільним було б звернення й до проблематики участі спеціалістів у негласних слідчих (розшукових) діях, які у справах рейдерської спрямованості також застосовуються доволі активно (зокрема, під час документування організованих схем, корупційних зв'язків і координації дій учасників). Розкриття цього аспекту могло б додатково посилити прикладний характер дослідження.

3. У роботі детально проаналізовано процесуальні, непроцесуальні та змішані форми використання спеціальних знань, однак у тексті дисертації недостатньо чітко окреслено авторську позицію щодо процесуальних механізмів закріплення результатів непроцесуальної та змішаної форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо рейдерства. У зв'язку з цим під час публічного захисту доцільно було б почути позицію дисертанта щодо можливих шляхів процесуальної легалізації таких результатів і меж їх використання у доказуванні.

Окреслені позиції загалом не впливають на загальну позитивну оцінку виконаної Богданом Юрійовичем Чалим наукової роботи, проте мають дискусійний характер, тому потребують додаткового пояснення й аргументування.

Наведене вище дає змогу упевнено говорити про загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Чалого Богдана Юрійовича «**Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством**» як кваліфікованої наукової праці на правах рукопису, що містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні та прикладні результати проведених дисертантом досліджень, які мають істотне значення для галузі знань 08 «Право», зі спеціальності 081 «Право», і свідчить про особистий внесок здобувача в науку.

Дисертація «**Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством**» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а також Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 р. № 759), а її автор – Чалий Богдан Юрійович, на основі публічного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Сергій ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Особу та підпис Сергія Терепелици засвідчую.

*В.о. завідувача
відділу кадрів*

*Горбат
Мілена Чобікова*